

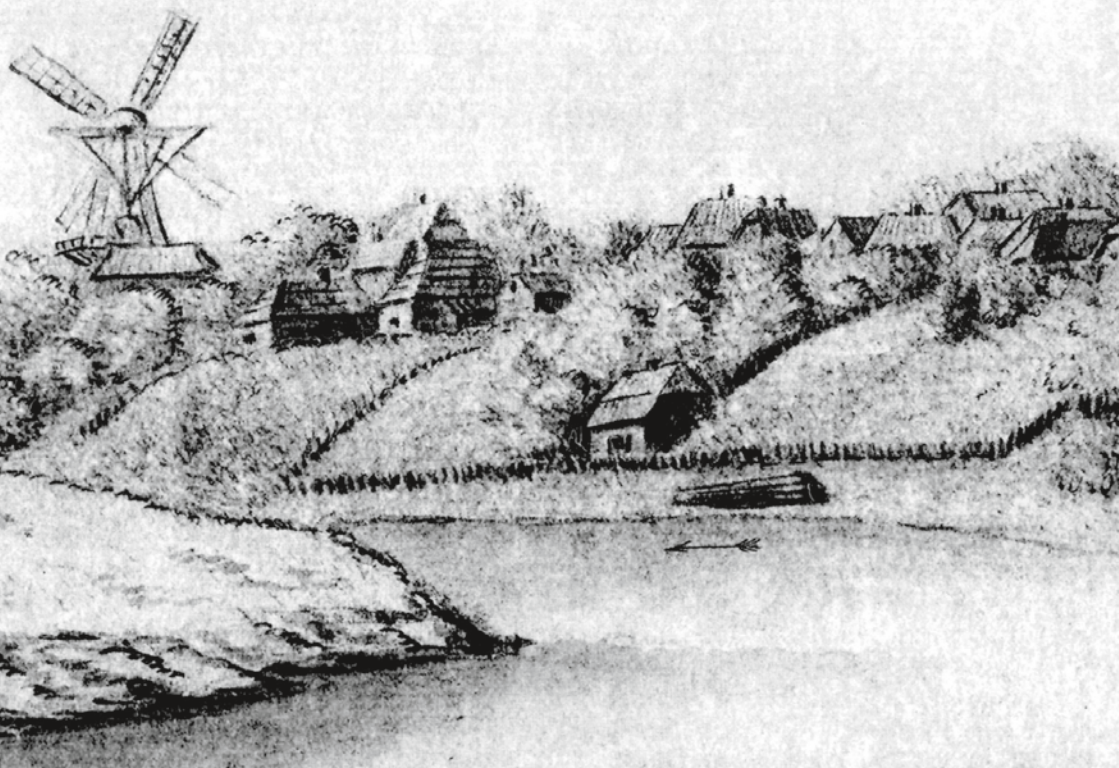
H A N S A L I N N VALMIERA

VALMIERA (WOLMAR)

Märkimisväärne kultuuri- ja ajaloopärand ning puutumatu loodus on teinut Valmierast ihaldusväärse sihtkoha Gauja jõe kaldal. Valmierat, kui linna mainiti kirjutistes esmakordselt 1283. aastal. See oli kuulus põhjamaade parima vaha, värsket mee, suurepärase köösnerte, kanepiköie kudujate ja töökate viljakasvatajate poolest. Sellest tulenevalt liideti Valmiera Hansa Liitu, kujunedes Liivimaa üheks olulisemaks poliitiliseks ja majanduslikuks keskuseks.

Tänapäeval peetakse iga-aastast laata endiselt oktoobri kuus, mis toob kokku sadu käsitöölisi. Külalistel ja linnaelanikel on võimalus proovida laadal kätt käsitöös. Kõigil on võimalus õppida, kuidas valmivad puidust vaadid või kuidas valmib maitsev "Valmiermuiža õlu". Seevastu Valmiera muuseumis saab näha vanu sepa tööriistu ja Hansa Liidu kaubapaati ning tutvuda lähemalt rüütelite elu ja linnaga.

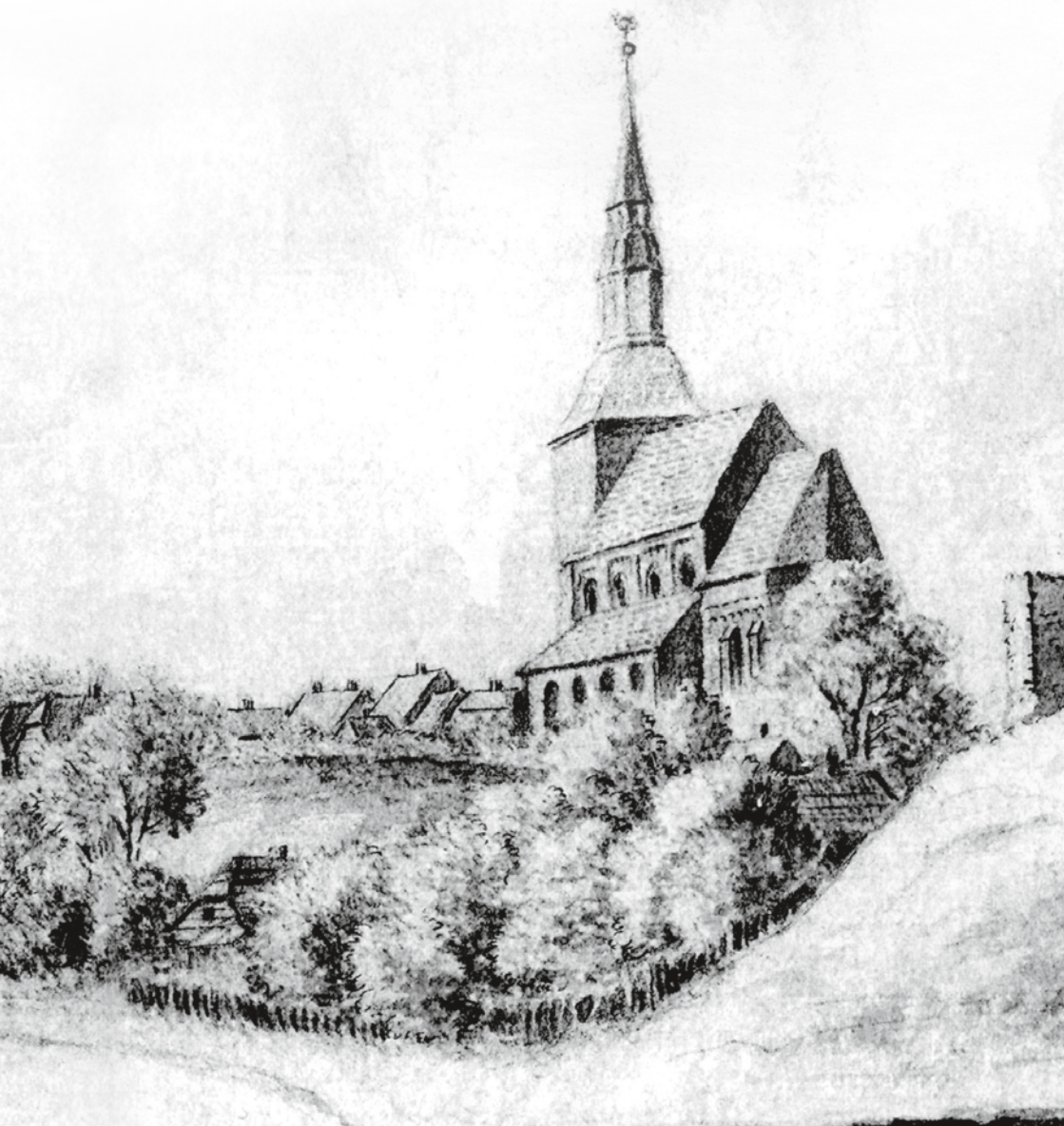

Foto: vaade Valmierale, 1797
Allikas: Broce, Johann Christoph, Joonistused ja kirjeldused, 3. köide.
Läti väikelinnad ja maakohad, Teadus, 2002, lk 380-381.

LINN KESKAJAL

Linnad Liivimaal tekkisid 12.-13. sajandil, mil saabusid Saksa maakaupmehed ja hilisemad ristisõdijad, kes löid tuttava ja harjunud elumudeli järgi uue eluruumi - linna.

Selleks, et linn saaks keskajal linna nime, pidi see vastama mitmele tingimusele. Linnas peaks olema loss, piirdeaed või müür, kirik, veski ja turuplats. Kodaniku elukvaliteet sõltus suurel määral turust, mis kujunes peamiseks sotsiaalseks keskuseks ja mida sageli nimetati linnasüdameks. Turul viibivad inimesed mitte ainult ei ostanud ega müünud oma kaupu, vaid siin saadi teada ka uudiseid, uusimaid seadusi, jälgiti viimaseid moesuundi ja vaadati etendusi või muid mängurite etteasteid. Valmieras juhtis linna rae, kuhu kuulus bürgermeister, kolm või neli linnapeat, kirjutaja ja raekohtunik.

Valmierasse jõudmiseks tuli sõita mööda pinnasteed, mida ümbritses soine ala ja paks mets. Rändurid said kasutada ka Gauja jõe teed, mida arvatakse, et linna losside kasulikkust ja arengut hinnanud ja uurinud komisjonid hea meelega kasutasid. Linn oli ümbritsetud kõrge müüriga, mille taha varjusid Valmiera elanikud. Tänapäeval saab endise linnamüüri piirides kõndida vähem kui tunniga. Ordulinnust kaitsesid keskajal kaks torni, sügav veega täidetud vallikraav ja paksud kivist lossimüürid. Siin kohtusid Liivimaa kõrged isikud ja nende külalised, kes arutasid olulisi poliitilisi, sõjalisi ja olmeküsimusi.

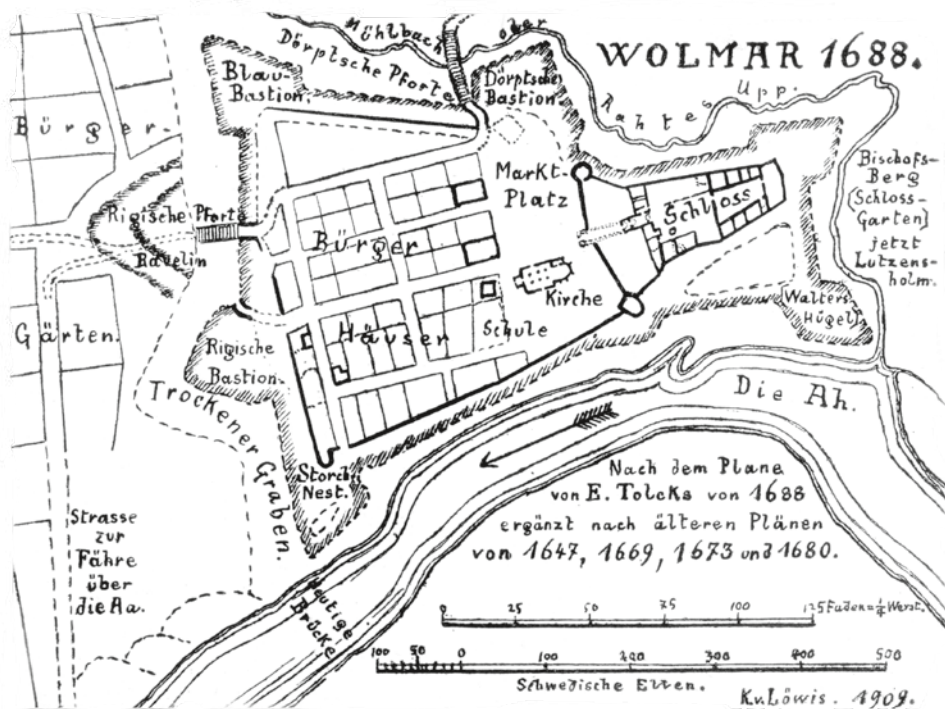

Foto: Valmiera vanalinn, 1688

Valmiera Püha Siimoni kiriku esialgne välimurus pole teada. Tõenäoliselt oli see väiksem ja ehitatud gooti stiilis. Kiriku ümber asus linna kalmistu, mis oli seal kuni 18. sajandi teise pooleni. 1523. aastal saatis Martin Luther Riiga sõnumi: *"Uuritud kallitele jumalasõpradele, kõigile Riia, Rāvele ja Tūrbati, Livzeme kristlastele, mu kallid isandad ja vennad Kristuses"*. 1526. aastal saabusid Valmierasse esimesed aktiivsed Lutheri õpetuse kuulutajad ja 1554. aastal Valmieras, esimeses linnas väljaspool Riia, tehti usuvabaduse otsus.

Valmiera linna vanim vapp on tuntud aastast 1381 ja see on üks vanemaid vappe Lätis. Vapil nähtav pärn, mille okstele on riputatud kilbid, sümboliseerib Valmierat kui Liivi või Saksa ordu kontrolli all olevat linna. Vapi originaali hoitakse Lübecki linnaarhiivis. Tänapäeval pole pärna tähendus selgunud, kuna see pole siinkandis levinud sümbol. Vapp kinnitas, et linnas on kehtestatud haldussüsteem – raekoda ning sellel on oma linnaõigused ja privileegid. Esimesed muudatused Valmiera vapil toimusid 17. sajandi alguses, kui linnas võttis võimu Rootsi kantsler Axel Uksenšerna.

VALMIERA KESKAEGSES HANSA LIIDUS

Hansa Liit - kaupmeeste ühendus, mis põhines erinevatelt aladelt pärit kaupmeestest majanduslikel ja poliitilistel huvidel. Selle olemasolu määras ühtne kultuuriväärtuste süsteem ja saksa keel.

Seni levinud ettekujutus Hansa Liidust kui ajaloolisest ühendusest, kuhu linn astus või lahkus, on tänaseks aegunud. Uuringud rõhutavad üha enam, et Hansa Liitu ei astunud sisse ega välja konkreetsete lepingute sõlmimisega. See oli sujuv süsteem, kus erinevatest linnadest pärit kaupmehed kaitsesid nii oma huve kui ka liidu ühiseid huve. Liivimaal, praeguse Läti ja Eesti lõunaterriitoriumil, oli 12 hansalinna. Valmiera (Wolmar) oli üks neist. Hansa Liidu kohalolek mitte ainult ei arendanud rahvusvahelist kaubandust, vaid soodustas ka sisekaubanduse võrgustikku Liivimaa linnade vahel. Valmiera osales aktiivselt Hansa Liidus 14.–16. sajandil.

Valmiera oli "Hansa tähtkujus" vaid väike täht, kuid sellel oli Hansa võrgustiku edukas toimimises üsna oluline roll. Linna soodne asukoht Liivimaa suuremate linnade - Riia, Tallinna ja Tartu vahel, päeva kaugusel Cēsisest, kus asus Saksa ordumeistri residents ning Riia peapiiskopi residentsid Limbažis ja Turaidas, võimaldas linnal kujuneda mugavaks kohtumispaiagaks. Tänapäeval on teada vähemalt 32 erineva suurusega kohtumist, mis toimusid Valmieras 15. ja 16. sajandil.

LSarnaselt teistele väikestele hansalinnadele oli ka Valmiera pigem käsitöliste kui kaupmeeste linn. Arheoloogiliste väljakaevamiste põhjal on teada, et Valmieras töötasid kingsepad ja nahatöötlejad, sepad, pottsepad, luutöötlejad, ketrajad, kudujad, kalurid, muusikud.

Vaata, milline oli elu Valmieras Hansa Liidu ajal!

Hansa kaupmeeste teede kaart Valmiera asukohaga. 15. - 16. sajandil

VALMIERA UUES HANSAS

Juba 1980. aastal sai Valmiera koos teiste endiste hansalinnadega kutse osaleda uuenenud Hansa Liidu esimestel päevadel Zwolles (Zwolle, Holland), kuid see polnud poliitilise režiimi tõttu võimalik. Valmiera võeti aga pärast nelja sajandi pikkust pausi uuesti hansalinnade perekonda ja osaleb 1993. aastast hansapäevadel. Nii nagu keskajal, mil hansa tähistas enamat kui kitsast kaupmeeste ühiskonda, seob ja muudab see ka tänapäeval kõiki, kes selle lähedale satuvad. *"Hansa eile – homme on midagi muud"* Rainer Poschtel.

Kaasaegse Valmiera üks eesmärke on mitte unustada minevikku, siduda see tuleviku jaoks olevikuga. Et olla uhked selle üle, kes me kunagi olime ja kes me oleme praegu ja oleme ka aastate pärast. Seetõttu on Hansal suur roll ka linna kuvandi kujundamisel. 2000. aastal värviti hansamüür, 2003. aastal liitus hansalinnade müntide perega Valmiera münt, 2011. aastal sai Valmiera tagasi vana paadikuuri, kus arvatakse, et keskajal sildusid kaubalaevad.

Uute originaaldokumentide ja arheoloogiliste tõendite uurimise tulemusena on loodud uue Valmiera muuseumi ekspositsiooni "*de Woldemar*" sisu, mis selgitab linna ajavahemikul 13. sajandist 18. sajandini. Näitus käsitleb informatiivsel ja interaktiivsel viisil nelja sisuteemat: Valmiera loss; Linn ja kodanikud; Valmiera ja Hansa; Vaimne maailm. Ekspositsiooni kirjeldavad tekstid on viies keeles - läti-, eesti-, inglise-, saksa- ja vene keeles. Linn on hankinud uuringu Hansa olemasolu kohta Valmieras.

Muuseumikülastajad saavad osaleda mitmes projekti käigus välja töötatud haridusprogrammis:

- Ajalooline kostüümimäng "*Keskaegne linnamaal*", kus saab eelnevalt registreerudes tutvuda keskaegsete kostüümide imitatsioonidega;
- Loeng – "*Hansa +*", kus saab tutvuda keskaegse ühiskonna ja Hansa Liidu kohaloluga Valmieras ja teistes Liivimaa hansalinnades. Koos uue ekspositsiooni kujundamisega luuakse mitmeid uusi haridusprogramme.

Valmiera külalistel on võimalus tutvuda keskaegse ühiskonna, köögi ja moega ka harivates loengutes. Valmiera ja ümberkaudsete maakondade restoranid võtavad oma menüüdesse iidseid maitseid kaasaegses versioonis kohalikest toodetest ja toorainest.

RIIETUS

Igal ajalooetapil on riietus mänginud erilist rolli. Ega asjata ole läbi sajandite säilinud kõnekunsti rektori Quintilianuse (c. 35 – c. 100 AD) ütlus: "Riided teevad mehe" (*vestis virrum reddit*), säilinud läbi sajandite.

Keskaega nimetatakse ekslikult ajaloo pimedaks perioodiks. Selline idee tekkis hiljem, omistades selle inimeste vaimsele pimedusele. Riietus, festivalid, rüütliturniirid kõrg- ja hiliskeskajal, kui Liivimaa linnad tegutsesid Hansa Liidus, olid väga värvikad.

Mida kuningas kandis, seda talupoeg ei saanud endale lubada kanda ja vastupidi. Riietusel oli väga suur roll ja tähendus. See oli ühiskonna lõhestamise sümbol. Kostüümide loomisel kasutati väga laia valikut looduslikest materjalidest kangaid, mida valmistati nii kohapeal kui imporditi Ida- ja Lääne-Euroopast. Kostüümid olid mitmekesised ja iga õukond püüdis mõne moevooluga silma paista. Laialdaselt kasutatakse villa, lina, siidi, puuvilla, velvetit, tafti, damasti, loomanahku. Kasutati siidi, kulda, hõbedat, villast, puuvillast ja linast niiti. Riided olid kaunistatud klaashelmestega ja vääriskividega. Riidel kasutati metallist, puidust, väärismetallist klambreid, pandlaid või nõelu.

Erinevad riietumisstiilid on kehtinud juba Vana-Rooma ajast, kuid 14. sajandil saavutas see trend linnades haripunkti. See oli suuresti tingitud linna kui uue elamispinna stabiliseerumisest. Linnal olid omad reeglid. Põhiline polnud enam sünnistaatus, vaid see, kas sa suutsid raha teenida ja midagi toota. "*Raha on linna peremees*" Jacques le Goff.

Hansakaupmehed ja käsitöölised olid sageli jõukad, kuid mitte aadli päritolu, mis tekitas viimastes loomulikult suurt rahulolematust. Et aastmete tunnustamise järjekorda mõnevõrra austada, loodi värvide, kangaste, nende kvaliteedi ja karusnahkadega kaunistamise reeglid. Nii piirati linnaelanike võimalust riietuda võrdselt aadlikega. Linnades kohtusid kõigi elualade esindajad, samuti kuulusid talupoegadele ja madalama klassi linlastele rõivaste värvigammas hallid, rohelised ja pruunidest kuni siniste ja pastelsete toonideni, materjaliks oli peamiselt linane ja puuvillane. Madala kvaliteediga villased kangad kuulusid käsitöölistele ja keskklassi linlastele. Kvaliteetsest kangast lillad ja kuldsed, siidist ja peenvillast punased, kollased, sinised ja eritooni rohelised kuulusid aadlikele, lordidele ja jõukatele kaupmeestele. Karusnahku kandsid ainult kõige rikkamad kodanikud, ehted kuulusid ka kõrgeimatele esindajatele. Valmierast leiti ka klaasist ja hõbedast ehteid. Muidugi kandsid kaunistusi ka linlased ja käsitöölised, kuid neil oli pigem funktsionaalne roll. Valmieras, sarnaselt teiste Liivimaa linnadega, riietuse kohta täpsed andmed puuduvad. Riietumise harjumused olid aga teatavasti Hansa tegevuspiirkonnas sarnased.

MEELELAHUTUS JA MAJAPIDAMINE

Keskaegne ühiskond oli väga usklik ja mõtles palju sellele, kuidas end toiduga varustada, kuid oli ka erinevaid meelelahutusliike, mis polnud sugugi seotud usueluga. Keskaegses linnas õppis inimene tõeliselt naerma ja õnnelik olema, sest seni peeti naeru millekski vallatuks ja seostati kurjade jõududega. Inimestele meeldis muusika tegemine, muusika kuulamine, tantsimine, mängimine ja teatri vaatamine. Mängurid said uue rolli. Nad olid professionaalsed trikimeistrid, kes oskasid laulda, mängida teatri- ja muusikainstrumente, deklameerida jne. Nad rändasid ühe isanda õukonnamuusikutena ilma kiindumuseta linnast külla, ühest lossist teise.

Nagu mujal Euroopas, teadsid ka liivlased paljusid kogu kristliku maailma pidusid. Keskajal oli iga pidu tähistatud hea söömise, joomise ja meelelahutusega. Tavaliselt toimusid pidustused rongkäikude, karnevalide, laatadena, mis lõppesid teatritendusega. Liivimaa territooriumil on kõige sagedamini mainitud pühasid: ülestõusmispühad, suvine pööripäev, Mihklipäev, Maarja taevaminemine, kolmekuningapäev. Turukuuna tõsteti eriti esile oktoober, sest käes on saagi koristusaeg. Kuigi pühad ja igapäevaelu määras kirikukalender, oli kultuurielu hansalinnades ilmalikum, lõbusam ja häälekam.

Meelelahutusse kuulusid ka erinevad lauamängud. Üks populaarsemaid oli nn täringumäng. 14. sajandil olid inimesed kõigilt elualadelt sellest väga vaimustuses, mistõttu kirik keelas selle seadusega ära. Seda tüüpi mängutäringut leiti ka Valmiera arheoloogilistel väljakaevamistel: lossist, linna territooriumilt ja ka tollal linnast väljas asuva Lucase mõisa territooriumilt.

Huvitav on see, et Liivimaa hansalinnade praegused uurimused võimaldavad järeltada, et hansalinnades kumardati Püha Annat, kelle päeval peeti suuri laatasid. Valmieras näib olevat olnud kolm põhiturgu: Püha Anna-, Mihkli- ja Siimonipäeva laadad. Turust väga sõltuv linnamees valmistus nendeks tõsiselt ja ambitsioonikalt. Turu jõukus ja turgudele tulnud erinevate kaupmeeste hulk sõltus sellest, kui suur ja mitmekesine sahvri sisu oli.

(Baltazar Rusovi kroonika 1584) -
"Orduhärrade, isandate ja aadlike
igapäevatöö on - jaht, täringud ja
muud mängud, sõitmine ja ratsuta-
mine ühest pulmast teise, ühest
ristimisest teise, ühest talust teise ja
ühelt laadalt teisele, ühest
kirikupühast teise. Kuigi lossid ja
mõisad olid küllaltki suured, toimus
pulmade õnnistamine ja muud
autasud linnades, kuhu selleks
gildimajad ehitati. Külalisi kutsuti
veerand aastat ette suuremast osast
riigist. Mängureid telliti ka teistest
linnadest. Mängureid kutsudes saate
palju nalja."

Tänapäeval tähistatakse Püha Annapäeva paiku Valmiera linnapäevi, mil korraldatakse suur turg ja erinevaid tegevusi nii suurtele kui lastele. Siimonipäeva lähenedes peetakse Valmieras Simjudi laata, kus osalevad käsitöölised mitte ainult Lätist, vaid ka lähiriikidest - Eestist ja Leedust. Turupäevadel toimuvad erinevad kultuuriüritused ja atraktsioonid, säilitades turu parimaid traditsioone.

TOIDUVALMISTAMINE

Kuni Kolumbuse 15. sajandi lõpul Ameerika kallastele jõudmiseni ei olnud Euroopa inimesed paljude tänapäeval levinud toodetega tuttavad. Toiduvalmistamine ilma tomatite, kartulite, kalkunilihata, suhkruga ja šokolaadita on tänapäeval päris ette kujutatamatu. Sarnaselt riieele tehti eri reeglid ka toidule - mida, kes ja kui palju tohib tarbida.

Tänu hansakaupmeestele said paljud piirkondlikud toidud keskajal laiemalt tuntuks. Reisidel tutvusid kauplejad mitte ainult kohalike toidu- ja maitseainetega, vaid töid kaasa jääraretspte ja vajalikke tooteid, mis ajapikku kohalikku menüüsse jõudsid. Toidu pikaajalise säilitamise vajaduse tõttu, kuna kaupmeeste teekonnad nii maismaal kui veeteel võisid kesta nädalaid, arenesid säilitusoskused keskajal. Kõige populaarsemad meetodid olid toidu soolamine, kuivatamine või suitsutamine.

Keskajast Valmiera retseptide raamatut pole säilinud, küll aga saab rändurite kirjelduste ja arheoloogiliste väljakaevamiste põhjal kindlaks teha, millised olid toiduained ja toidud, mida Valmiera ja teiste Liivimaa linnade elanikud sagedamini tarbisid.

Teravilju ja kaunvilju (rukis, oder, kaer, nisu, herned, oad, riis) tarbitakse enamasti toidus, tehes nii putru kui ka suppe. Tatart leiti ka Valmierast. Teravilja ei kasutatud mitte ainult putrude valmistamiseks, vaid ka mitmesuguste saiade ja kuklite küpsetamiseks. Populaarsed olid saiakesed ja koogid. Sai kuulus peamiselt kõrgklassi toidulauale, rukkileib aga põllumeestele.

Inimesed kasutasid hea meelega kohalikke toiduaineid. Enamik vürtse olid imporditud ja seetõttu kallid. Täna on säilinud ütlus "Pipra hinnad", mis pärineb hansaajast, mil pipar oli üks kallimaid, kuid ihaldusväärseim maitseaine. Inimesed tundsid ja nautisid ingverit, peterselli, köömneid, mädarõigast, sibulat, küüslauku, safranit, kaneeli, salveid, piparmünti, apteegitilli ja tilli. Toidu maitse oli keskajal magushapu ja piprane.

Eksklusiivsete kaupade hulka kuulub vein. Niinimetatud kullatud roogasid (safrani või karriga määritud liharoogi) said süüa ainult aadlikud ja neid said endale lubada vaid ühiskonna jõukamad liikmed. Liivimaal elanud inimesed taipasid kiiresti, et veini importimine on väga kallis ja nii leidsid võimaluse seda kohalikest marjadest valmistada. Lätis on tänapäevalgi populaarne veini valmistada erinevatest marjadest: maasikatest, pihlakatest, murakatest, vaarikatest jne. Lõunamaade veinivalmistajad ei pea neid veine mõnikord päris veinideks, kuid kohalikud jätkavad ajaloolist traditsiooni. Samuti joodi õlut ja meeõlut. Ajaloallikates mainitakse harva mittealkohoolseid jooke, nagu mahlad. Uudiseid on joogiveest ja isegi kohustuslikest normidest, millele puhas vesi peab vastama.

Mõned allikad mainivad, et veiseid kasvatati hansalinnades. Valmierast on leitud palju veise luid, mis kinnitab seda. Traditsiooniliselt oli väikeloomade ja kodulindude liha linnades laiemalt levinud. Valmierlased söid ka ulukiliha, millest annavad tunnistust arheoloogilistel väljakaevamistel leitud luud. Jõe lähedus pakkus linlastele kala, leiti laianokk- jõevähki, haugi, sapali, latikat ja ahvenat. Samuti on leitud merekalade skelette, mis viitavad sellele, et linnal oli juurdepääs merekaladele. Liivimaa territooriumil oli saada üsna laias valikus kala: tuur, lõhe, haug, angerjas, siig ja linask, ahven ja latikas. Arvatakse, et heeringas, tursk on imporditud Põhjamereist.

Puuvilju kasutati rohkem pühade ajal - selle piirkonna jaoks olid rohkem kättesaadavad õunad, ploomid, pirnid ja hapukirsid, kuid ka siin kehtisid reeglid, mis pühadel ja kes milliseid puuvilju serveerida võis. Sulaste pulmas ei tohtinud pirne serveerida. Kuivatati metsasaadusi, erinevaid marju ja tehti komme.

Roheline salat polnud võõras ka keskajal, ainult tooraine oli sellest, mis oli kättesaadavam. Sageli valmistati salateid tänapäeva mõistes nn umbrohtudest: hanemaltsast, nõgestest, lisades vürtse, näiteks mandleid. Eelroad ei ole tänapäeva trend. Hansa menüüs on teada, et enne söömist tuleks süüa suhkrustatud köömneid, sest see parandab söögiisu.

Restoran "Rätes värti"

HANSA KOKKADE MEISTRITEOS

- rukkileib,
- 50 g võid,
- 50 g aasamett,
- isetehtud jäätis (võib kasutada ka poest ostetud),
- hooajalised marjad.

Kuidas valmistada?

Lõika leib kolmnurkadeks ja prae pannil 50 grammis võis. Seejärel lisa 50 grammi mett (see peaks olema pehmem, et koos leivaga tekiks õige maitsebukett) ja kõik küpseb edasi, kuni see on korralikult pruunistunud.

Tõsta taldrikule ja serveeri jäätise ja värskest pressitud marjakastmega, millele on lisatud veidi suhkrut. Võib kaunistada aialilled, piparmündilehtedega.

Klaas poolkuiva valget veini rikastab maitsebuketti.

Nautige ja kohtumiseni hansalinnas Valmieras!

Valmiera Turismiinfokeskus

Brūņinieku iela 1, Valmiera, Valmiera maakond

+371 26332213

tic@valmierasnovads.lv

visit.valmiera.lv

/visitvalmiera

Giidiga ekskursiooni broneerimiseks Valmieras või Valmiera maakonnas,

täitke elektrooniline taotlusvorm visit.valmiera.lv

või helistage numbril +371 26332213

VALMIERA

Väljaandja: Valmiera maakonna omavalitsus, 2024

Foto: Valmiera linna fotoarhiiv, Gustavs Māziņš, restoran Rātes Vārti

Tekst: Mg. hist. Liene Rokpelne, Mg. hist. Alberts Rokpelnis, Valmiera Muuseum

NATIONAL
DEVELOPMENT
PLAN 2020

EUROPEAN UNION
European Regional
Development Fund

INVESTING IN YOUR FUTURE